

HELMUT WEISS

KULTÚRA, NYELV ÉS VALLÁS: EURÓPA MEGBÉKÉLÉSÉNEK ESÉLYEI VAGY AKADÁLYAI?¹

Talán fölösleges is mondanunk: a téma annyira széleskörű, hogy egy folyóirat-közlemény keretei közt nem lehet minden részletét körüljárni. Csak néhány olyan pontot kísérek meg kiemelni, amelyeket „az emlékezet gyógyítása” szempontjából relevánsnak tartok.

Természetesen valamennyi, a címben szereplő szó pontosabb meghatározásra szorul ahhoz, hogy ezekről érdemben beszélhessünk. De mit akarok *én* mondani, amikor kultúráról beszélek – és mit gondol az *olvasó* e szó hallatán? Milyen társításokat hordoz ez a szó az önök nyelvén? Hiszen az angol *culture* szónak más „csengése” és színezete van, mint a német *Kultur*nak vagy a magyar *kultúrának*.

Vallás – ehhez a szóhoz és a vallás jelenségéhez számtalan, évtizedes vita fűződik a vallástudományban, a valláspszichológiában, a vallásszociológiában stb. Sőt még a politikában is, az európai alkotmánnyal kapcsolatos vitában is felmerült a kérdés, hogy milyen szerepet töltött be a vallás Európa történetében, s ennek értelmében kerüljön a bevezetőbe utalás Istenre vagy ne? Lesz-e egyáltalán „lelke” Európának vallás nélkül? Aki vallásról beszél, azonnal viták sodrába kerül, olyan vitákéba, amelyek a vallás haláláról vagy az új vallási mozgalmak életre keléséről szólnak.

S íme egy másik szó: *megbékélés* – nagyon fontos emberi folyamat, amelynek viszont erős vallási és teológiai töltete lehet. Hogyan beszéljünk a megbékélésről?

Az *Európa* szó is nehéz helyzetbe hoz: hol kezdődik Európa, hol van vége – ezt a kérdést rendkívül éles vita kíséri, amelynek politikai és gazdasági következményei vannak.

Az olyan témákról való beszédben, amelyekhez eltérő szempontokból lehet közelíteni, s amelyek különböző képzetet és társítást hordoznak, óhatatlanul irritációk merülnek fel – ezért fontos, hogy a beszélő világossá tegye pozícióját és felfogását, majd az, hogy odafigyeljen *partnere* beszédére is. Milyen kiindulópont az, amelynek segítségével egyáltalán kommunikálhatunk? Próbáljuk meg kölcsönösen megérteni egymást és fejlődünk ebben, azaz mindabban, ami közös

¹ *Az emlékezet gyógyítása* című konferencián elhangzott előadás publikálásra szerkesztett változata; Borbély Viktória fordítása.

– vagy maradjunk meg „a meg-nem-értés hermeneutikájánál”, tehát a különbözőségeknél?

Hogy megkíséreljem érzékeltetni, *én* milyen perspektívából beszélek, magamról szólok néhány szót. A kultúra, a nyelv és a vallás ugyanis nem léteznek absztrakt módon, ezek konkrét időben, konkrét személyek által nyernek formát. Ezért szükséges és érdekes ezeket elbeszélő formában közvetíteni. Én Erdélyben születtem, egy Segesvár melletti kis faluban. Őseim erdélyi szászok, akik évszázadokkal korábban telepedtek le Európának ezen a részén. A szászok más etnikumú, nyelvű és vallású emberek szomszédságában éltek és élnek Erdélyben. 1942-ben születtem, és családom 1944-ben, a háború viszontagságai közepette menekült el innen. Frankenban, Németországban nőttem fel, ott és az Egyesült Államokban végeztem tanulmányaimat. Már több mint 24 éve Düsseldorfban élek, a Rajna vidékén. Anyanyelvem a német, amely mai napig hordozza az erdélyi szász dialektus nyomait, mert jelenleg is ezt beszéljük a „szülői házban”. Szívesen vállalom lutheránus gyökereimet, jelenleg egy hangsúlyosan református jegyeket hordozó unitárius egyháznál dolgozom. Hivatásom szerint lelkész vagyok, lelki gondozók képzésében dolgozom, megismertem egy sor pszichológiai és pszichoterápiai elvet, és a kultúrák közti kommunikáció területén tevékenykedem azért, hogy megtapasztaljam, a különböző kultúrákhoz, nyelvekhez és vallásokhoz tartozó emberek milyen módon tudják termékeny és kreatív módon értelmezni, formálni a világot.

Könnyen látható: életutam folytán a nyelvemet, kultúrámat és hitemet számos befolyás és több „világ” hatja át. Engem a „szintetikus”, „kreol” vagy „szinkretisztikus” emberek közé lehetne sorolni. Itt semmi sem „tisztá”. Bizonyos szempontból nem világos számomra, hová is tartozom, sok más szempontból viszont több különböző „oda-tartozásom” is lehet. Ilyen összefüggésben újabban „hibrid világokról” vagy „hibrid személyiségekről” beszélnek – a „hibrid” olyan lényekre vonatkozik, amelyek különböző anyagokból állnak össze, és ezáltal új azonosságra tesznek szert. Dan Bar-On izraeli pszichológus behatóan foglalkozott a csoportok és egyének azonosságának kérdésével, és Izrael példáján keresztül „a monolitikus azonosság” kidolgozásán fáradozik – egy olyan azonosságén, amely egyértelműnek tűnik. „A monolitikus azonosságúak” azért olyan problémásak, mert már nem nyitottak, és mert már alig lehet velük párbeszédet folytatni.

Az olyan bevándorlók számára, mint én, a szintézis létfontosságú – de vajon nem minden ember esetében van ez úgy, hogy a kultúrájuk, nyelvük és vallásuk több, egymástól különböző befolyásból áll össze?

Kitételeim, amelyeket a következőkben megfogalmazok, eléggé általánosak és inkább elméleti jellegűek. De véleményem szerint igen könnyen átültethetők a gyakorlatba – mondjuk, egy, az egyházak és közösségek keretén belüli beszélgetés folyamán, falusi és városi környezetben, ahol különböző nyelvű, kultúrájú és vallású emberek laknak együtt, ahol együttélésüket közösen alakítják ki.

A különböző kultúrákhoz tartozó emberek közti kommunikáció feltételez bizonyos „interkulturális kompetenciát”, ehhez szeretném az Olvasót elvezetni.

A következő pontokat már az előzetes megjegyzések sorában kiemelem:

- Fontos, hogy egymás közt beszéljünk magunkról, hogy egymásnak elmeséljük saját személyes történeteinket, és hogy közben az érzelmi állapotainknak is hangot adjunk. Minél kevesebbet *beszélünk* másokról, minél inkább *hagyjuk* őket saját magukról *beszélni*, annál jobban megnyílunk egymás számára. Tehát: kommunikációnk szempontjából igen hasznos a narratív megközelítés.

- Fontos, hogy beszélgetéseink folyamán állást foglaljunk, tehát világosan megmutassuk, kik vagyunk és mi a hátterünk. Azonosságom a beszélgetés során válik érthetővé úgy, hogy beszélgetőtársam megtudhatja, kivel is van dolga. A különböző felek közti párbeszéd feltétele a nyílt közlés.

- Tekintve, hogy nyelvi, kulturális, vallási egzisztenciánkat sok különböző befolyás hatására alakítottuk ki, a tisztaságról és egyértelműségről vagy „a monolitikus azonosságról” szóló álmunkat nem álmodhatjuk tovább. Fontos, hogy a „más” és „mások” számára nyitottak legyünk, hogy egyre inkább elnyerjük a szintézis, az integráció képességét.

- Nem tehetjük meg azt, hogy nem kommunikálunk – ezt a kommunikáció tudománya már évtizedekkel ezelőtt felismerte. Ezért olyan fontos az a kérdés, miként kommunikálunk egymással. Olyan módon, hogy az esetleges sérelmeken túltelessük magunkat, s ezáltal a megbékélés erősödjék.

Európát földrajzi térségnek tekintem. Az, hogy itt lehetünk Erdélyben, ahol sokoldalú hatások eredményeként századokon át gyönyörű szintetikus kultúrák és nyelvek jöttek létre, engem hálával és büszkeséggel tölt el, mert részese lehetek mindennek.

Kultúra és nyelv – „képlékeny fogalmak”

Ahhoz, hogy megértsük a kultúrát és a nyelvet mint jelenségeket, röviden három síkját említem az emberi egzisztenciának:

- az embereknek – minden embernek – nagyon sok közös vonásuk van; olyanok, mint *minden* más ember;

- az *egyes* embereknek vannak közös vonásaik; hasonlítanak más egyénekhez;

- minden egyes embernek *saját* egyénisége van; nem hasonlít senki máséhoz.

Hogy mi, emberek biológiailag valamennyien egyformák, teológiai értelemben pedig Isten teremtményei vagyunk, határozottan megtiltja számunkra, hogy más embereket lenézzünk vagy lealacsonyítsunk. Minden embernek van kultúrája, minden ember képes a beszédre, s a kultúra képességén keresztül a transzcendenciára is minden ember képes. Minden ember egyedi, bizonyos helyen bizonyos időben született, sajátos életútja és életének sajátos vége van.

A kultúra, a nyelv és a vallás a lét közösségi síkján zajlik, tehát ott, ahol az egyes emberek olyanok, mint más egyének. A kultúra – mint az ember „második természete” – formálja az általános emberi és természetes történeteket, még olyan általános eseményeket is, mint a születés és a halál, a nyelv és a világkép, a szexualitás és az érzelmi élet. Az „emberiességet” bármely síkon mindig csak kulturális vonalon adtuk tovább és értelmeztük. De az egyes személyek nem egyszerűen a kultúra „eredményei”, hanem *értelmezve* alakítják a maguk kultúráját, egészen egyéni módon. E téren se találunk semmilyen „tisztaságot”, hanem csak is különböző életsíkok szintézisét.

Sokáig úgy értelmezték a kultúrát, mint az ember műveinek és értékeinek összességét, mint egyféle, a közösségen keresztül megnyilvánuló emberi törekvést az értékek irányába. Ha egy közösség anyagi vagy szellemi javakat teremtett, akkor azt kultúrának neveztük. Ezáltal a kultúra ontológiai értelmezést nyert, „létezéssé” lett, bár olyan létezéssé, amely folyamatos átalakuláson megy keresztül. Ebből pedig könnyen következhetett más, a sajáttól eltérő kultúrák leértékelése.

Időközben teret nyert egy másik, véleményem szerint használhatóbb kultúra-fogalom: a kultúra mint „sűrű leírása” annak, ami az ember közösségi viselkedésének irányítójaként számottevő. Ebben a felfogásban a kultúra nem értéket teremt, hanem jelentéseket keres azzal a céllal, hogy az emberek viselkedése vonatkozásában eligazítson. Az emberek társadalmi diskurzusba bocsátkoznak azért, hogy értelmezzék a világot saját viselkedésük tekintetében, az emberek nyelveket keresnek és találnak, hogy tapasztalataikat, amelyek viselkedésük és cselekvésük szempontjából fontosak, szimbólumok által leképezhessék, kifejezhessék. Mintegy felépítik a világ jelentéseit azért, hogy tájékozódni tudjanak benne. A kultúra így szorosan kötődik a nyelvhez mint jelrendszerhez – a kultúra és a nyelv olyan képződményekként jelennek meg, amelyek az embereknek lehetőséget adnak együttélésük alakítására. Ebben a kontextusban a kultúra már nem „létezés”, hanem értelmezés, amely a társadalmi viselkedést szabályozza – tehát „szoftver”, nem pedig „hardver” – hogy a számítógépek világából ismert fogalmakkal éljünk. Ebben az értelmezésben a kultúrát a közösség feladatainak oldaláról közelítjük meg, nem vetjük alá adott értékeknek.

A kultúra értelmezése egy másik kérdés szempontjából is fontos: vajon a kultúra és a nyelv segítségünkre lehet-e a sérelmek és különbözőségek feldolgozásában itt, Európában? Ha a kultúrák „lényyszerű” jelenségek, akkor versengés alakul ki köztük akörül, melyik „létezés” valóságosabb – és akkor megindul a hatalmi harc a kultúrák és nyelvek között. Akkor olyan kérdések körül folyik a harc, mint: melyik az európai vezető kultúra, amelynek a többi kultúrák „alá kell vetniük magukat”, illetve amelybe integrálódniuk kell? Melyik nyelv az „érvényes” a nyelvek és szimbólumok sokaságából?

Ha a kultúra abból a kérdésből indul, hogy melyik „sűrű leírás” és világhértelmezés fontos a közösségi viselkedés szempontjából, ha a használható szimbólumrendszereket minden alkalommal újra fel kell építeni, akkor valamennyi résztvevőnek joga és lehetősége van hozzászólni, a folyamatokat befolyásolni. Akkor nem arról van szó, hogy hagyományokat és létező rendszereket erőltessünk rá másokra, hanem hogy felkutassuk, milyen közösségi feladatok állnak előttünk, és mely „sűrű leírások” használhatók és szükségesek ezek megoldásához. [...]

A vallás – identitásteremtő jelrendszer

Hogy fogalmat alkossak magamnak a vallásról, „felmegyek” az internetre, ahogy ez most divatos. A *vallás* címszó alatt a Google keresőprogramban hozzávetőleg 97 200 000 találatom van. Innen átmegyek a Yahoo-hoz. Ott találok egy „society and culture / religion and spirituality” (társadalom és kultúra/vallás és lelkiség) rovatot. Innen következik a másik: „religious faiths and practices” (vallásos hit és gyakoralt). Itt aztán 64 különböző kategóriát találok, mint mondjuk: Christianity, Firewalking, Theosophy – kereszténység, tűzön járás, teozófia. Egyre inkább összezavarodom. Megnézem tehát, mit találok a *vallás* címszó alatt egy egyetemes enciklopédiában. Csodálkozom: németül egészen más szöveget találok, mint angolul. És aztán megint egy sor meghatározás – még mindig nem tudok megvilágosodni.

A világhálón való keresésem következtetése: meglehet, hogy az ember inkább összezavarodik, semhogy tájékozottságot nyerjen, amikor a vallásról van szó. Ezért aztán különösen a vallás esetében fontos, hogy megmagyarázzuk, miről beszélünk. Fontos, hogy keresztényekként világosan elmondjuk, melyek azok az elemei a vallásnak, amelyeket nem adhatunk fel. Ugyanakkor fontos, hogy ne gondoljuk azt: felfogásunk mások számára érthető, netán kötelező.

A virtuális világban lezajlott érdekes, de eredménytelen kirándulásom után egy könyv után nyúlok, amelyet nemrég olvastam: Gerd Teißenlől *Die Religion der ersten Christen – Eine Theorie des Urchristentums* (Az első keresztények vallása – az őskereszténység elmélete). Ez az Újszövetség-kutatás területén elismert szaktektentély a következőket írja: „A vallás kulturális jelrendszer, amely életnyereséggel kecsgetet egy végső valóság irányában történő megfelelés által.” (19. oldal) Ezzel világosan kimondja: a vallás is egy adott kulturális környezetben belüli diskurzus eredményeként összeálló jelrendszer, ugyanúgy, mint a kultúra. A vallás is az élet alakítását, az életnyereséget célozza meg. És akkor következik a döntő és megkülönböztető kritérium: a vallás olyan jel- és szimbólumrendszert alkot, amely megfelel egy „végső valóságnak”. A vallás kapcsolódik a kultúrához, de nem oldódik fel benne, hanem „a végső valósághoz” igazodik, egy olyan valósághoz, amely az általunk megtapasztalt és az általunk kutatott valóságon kívül van.

Ha ebben az összefüggésben feltesszük a kérdést, milyen módon tud a vallás hozzájárulni az európai kommunikációhoz és megbékéléshez, akkor itt választ kaphatunk: pontosan a vallás az, amely a végső valóságnak való megfelelésről szól, készlet minket arra, hogy a kommunikáció és megbékélés folyamatát továbbvigyük, hogy ismételten szimbólumokat és nyelveket keressünk és próbáljunk ki, olyanokat, amelyek a végső valóság dinamikájának megfelelnek. Maga a végső valóság, amelyet mi Istenként ismerünk, felszólítás arra, hogy az adott élet valóságában Istennel és az egymás között folytatott párbeszéden keresztül keressük az életnyereséget. Éppen a vallás vezet minket oda, hogy emberi és kulturális lehetőségeinket újra és újra meghaladjuk.

A vallásnak mint jelrendszernek több megnyilvánulási formája van. Theißen hármát nevez meg: a mítoszt, a rítust és az étoszt. A mítosz: a végső valóság elbeszélései; a rítus: a végső valóság ábrázolása; az étosz: a végső valóságnak megfelelő viselkedési módok.

Mi, keresztények, életünkben, világunkban mindig újra és újra el fogjuk mondani a Jézus Krisztusról, az Isten csodáiról szóló történeteket. Itt is találunk hát egy erős narratív összetevőt.

A liturgián belül, a szent cselekvéseken és jeleken keresztül (a keresztesítés, az úrvacsora) ábrázoljuk azt, ami Isten és ember között lezajlik. Megjelenik egy esztétikai és egy „játékkomponens” is.

Társadalmi viselkedésünket Isten irántunk tanúsított viselkedéséhez igazítjuk – ez etikai és erkölcsi összetevő.

A történelem folyamán a különböző hitközösségek jelrendszereket alkottak, és értelmezték is ezeket. Jó, ha ezek azonosíthatóakká válnak, ha jellegzetességeik mintegy igazolvány-szerűen leolvashatóak. A párbeszédet lényegesen könnyíti, nyitottabbá teszi, ha például az ortodox keresztények bizonyos jeleket a középpontba helyeznek – mint mondjuk Isten imádását a szent liturgián keresztül. Vagy ha a pünkösdi egyházak a Szentlélek keresztségét annyira értékesnek tartják, hogy hitük ismertetőjelévé teszik. Ha viszont ilyen jeleket azonosítanak a végső valósággal, ha ezek *az első parancsolatot helyettesítik*, ha nem tűnnek meg más jeleket maguk mellett, akkor maga a végső valóság lényege homályosodik el, fogalma számunkra használhatatlanná válik.

Óriási ajándéknak tartom Európa számára, hogy nálunk a kultúrák, a hozzátartozó társadalmi és állami intézményekkel együtt nem azonosak a vallási intézménnyel, azaz hogy az állam, a civil társadalom és a vallás megkülönböztethetők egymástól. Hiszen a világ országaiban ez nincs mindenütt így. Egyes államokban a vallás állami hírügynökséggé, a társadalmak és államok vallási hírügynökségekké válnak.

Rendjénvalónak tartom, hogy például Németországban a vallásos cselekvés és vallási élet az alkotmányt tiszteletben kell hogy tartsa. Az alkotmány tiltja, hogy bármely vallás abszolutizálja magát akkor is, ha ez eredetileg az igényeihez

hozzátartozott volna. A vallásoknak – és egyben valamennyi keresztény egyháznak – nem az a feladata, hogy hatalmat gyakoroljanak, hogy érdekeket érvényesítsenek, hanem azért vannak, hogy igyekezzenek az emberek, a társadalmak és népek „életnyereségét” segíteni. Az igazságosságra, békére és a teremtés megőrzésére irányuló megbékélési folyamat Európában született. Ha a vallás nem kötelezi el magát ez iránt az átfogó és konkrét „életnyereség” iránt, akkor nem felel meg a végső valóságnak. Erre emlékeztetnek azok az erők Európában, amelyek nem mutatnak érdeklődést a vallás iránt, illetve szkeptikusan vagy ellenségesen viszonyulnak hozzá. Hálásak lehetünk értük, mert rajtuk keresztül világosabban látjuk feladatunkat.

A közösség azonosságalkotó jel- és szimbólumnyelveként a vallásnak kulturális relevanciája van, de több, mint a kultúra. A vallásra a szolgálat és nem az uralkodói jelleg a jellemző. Az emberek számára a vallás az „életnyereség” szempontjából válik relevánssá. Ha a keresztények nem érdeklődnek az iránt, ami saját hagyományaik következményeként a saját jelbeszédük, ha nem érdekli őket, hogy az adott helyzetben hogyan lehet e jelbeszéd segítségével fogalmazni, ha a keresztények nem tanúsítanak nyitottságot a szomszédos, más vallású keresztények jelrendszere meghallására, ha a keresztények a mások jelbeszédét mint értelmetlen fecsegést tolják félre, nézik le, akkor ők a világ és Isten számára irrelevánssá válnak. Ezért fontos, hogy a környezetünk és intézményeink síkján egyre jobban megtanuljunk meghallani és elolvasni azt, amit az illető jelrendszerek közölnek.

Megbékélés a kommunikáció és az interkulturális szaktudás segítségével

Amikor a nyelvek, kultúrák és vallások mint különböző jelrendszerek egymással találkoznak, együtt élnek, előbb-utóbb óhatatlanul a hatalom kérdése kerül előtérbe. Melyik jelrendszer a „meghatározó”, melyik jelrendszernek jár a meghatározás hatalma, melyik határozza meg tehát a dolgok jelentését? Amikor különböző nyelvű, kultúrájú, vallású emberek összekerülnek, ki dönti el, melyik kultúra dominál, melyik vallás felel meg leginkább a végső valóságnak, ki van tehát közelebb az Igazsághoz?

A hatalom kérdésének eldöntésére különböző lehetőségek vannak.

a) Egy uralkodó személy vagy egy uralkodó réteg dönt a nyelv, kultúra és vallás kérdésében. Ezt a gyakorlatot igen jól ismerjük a királyok és császárok Európájából. Példa erre a Habsburgok eljárása az ellenreformáció során. A 20. században a totalitárius rendszerek alkalmazták ezt a módszert, ezek egyes helyeken máig sem tűntek el teljesen – Európában sem.

b) Kulturális vagy ideológiai áthidaló struktúrát hoznak létre. Két nagyon különböző példát mondok erre. Az Egyesült Államok 1776-ban, a függetlenség kijelentésével megteremtette annak alapjait, hogy a későbbi bevándorlók közti

különbségek egy, az emberi létről alkotott felsőbb értelmezés fényében relatívvá váljanak. Az „American way of life”, az amerikai típusú életmód az emberi életet következőképpen értelmezte: „that all men are created equal; that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights; that among these are life, liberty, and the pursuit of happiness” (mert minden ember egyenlőnek lett teremtve; mert a Teremtő minden embert felruházott bizonyos elidegeníthetetlen jogokkal; ezek között van az élethez, a szabadsághoz való jog és a boldogság keresésének joga). Ez összefogta és összefogja az embereket, bármilyen származásúak legyenek is. Szinte egyféle „amerikai vallásról” beszélhetünk, amelynek erős küldetéstudata van. A második példa: Jugoszlávia. Bár a történelem és politika tudományában kevésbé vagyok jártas, számomra is világos: a Habsburg Birodalom első világháború utáni összeomlása, az új állami alakulatok nyelvi és vallási alapon történő létrehozásának kísérlete után csak Titónak sikerült a kommunista ideológia bizonyos átformálása által a Balkánon oly honos etnikai feszültségek áthidalása. Ezek a különbségek a kommunizmus bukása után borzasztó erővel törtek fel. A hatalom kérdése máig nincs megoldva. Ezekben a konfliktusokban a vallás lényeges szerepet játszott – és máig lehetetlenné teszi egyes helyeken az együttélést és megbékélést.

c) Az uralkodó többség határoz, a kisebbségeknek alá kell rendelniük magukat. Ez a tendencia máig sok helyen megfigyelhető. A kisebbségek nyelvének, kultúrájának és vallásának védelme Európa számára olyan feladat, amelyben nem mindig sikerült jó megoldást találni.

d) A hatalom kérdésének megoldása kitaró kapcsolatépítés és kommunikáció által. Ezen az úton próbálkozik az EU politikai síkon Európában. Hogy sikeres lesz-e, azon sokáig vitatkozhatnánk.

Úgy gondolom, nekünk, keresztényeknek a különbségek kezelésében nincs más választásunk, mint egymással beszélni, egymást meghallgatni, és keresni a közös alkotás lehetőségeit. Nem könnyű ez az út, mert a különbségek mindig irritálóak. A másokkal, az idegenekkel való találkozás a legkülönbözőbb síkokon vezet irritációhoz: azáltal, hogy a saját értelmezéseim már nem „maguktól értendőek”, fellép az érzelmi elbizonytalanodás. Ez lehet gyengébb vagy erősebb. Például: Romániába utazom, tehát az eurót lejre váltom – és elbizonytalanodom, mert nem ismerem fel a dolgok értékét. Állandóan átszámolom az idegen pénznemet a sajátomba – és mégis irritált maradok. De hogy éreznek majd a románok, a romániaiak, amikor a saját országukban az euro válik vezető, meghatározó pénznemmé, nem a saját pénzük? Amikor majd „idegen értékek” özönlik el őket?

Nem értek egy nyelvet – ez szintén nagy elbizonytalanodást okoz. Nem tudom magam megértetni – még a gyermekek is kétségbe esnek, ha nem értik, nem hallják meg őket. A bizonytalanság félelemmé növekedhet, az idegentől, a másoktól való félelemig.

Az interkulturális kommunikáció arra tanít: nagyon fontos, hogy ezen az elbizonytalanodáson ne lépjünk át, ne nézzünk el felette, hanem érzékeljük, és vonjuk be a kommunikációs folyamatba. Mert a kommunikáció érzelmi síkon dől el. Az emberi kommunikáció nagyjai felismerték: a kommunikáció nem a tartalmak síkján zajlik, hanem a kapcsolatok síkján. Vagy másképpen fogalmazva: az idegenekkel vagy a „másmilyenekkel” való kommunikáció elsősorban kapcsolatépítési munka. Amikor a kapcsolatteremtés lehetségessé vált, csak akkor lehet tartalmakról beszélni. Ha a viszony maga nem tisztázott, akkor a tartalmak tisztázására vajmi kevés a lehetőség.

A különböző rendszerek és személyek közti kommunikáció annál a felismerésnél kezdődik, hogy különbözőek vagyunk – a különbségnél *kezdjük*. Ha emberek vagy rendszerek összeolvadnak, ha tehát a szemben álló fél hiányzik, akkor nincs szükség kommunikációra.

A kommunikációban fontos, hogy a résztvevők bemutatkozzanak egymásnak, és hogy pozícióikat a lehető legvilágosabban meghatározzák. Így cselekszünk a mindennapjainkban is: ha idegennel találkozunk, bemutatkozunk. Ez azt jelenti, hogy a kommunikáció folyamatában résztvevő felek lehetőséget kell hogy kapjanak arra, hogy a pozícióikat meghatározzák. [...] Az interkulturális kommunikáció alapelve: minden résztvevő meg kell hogy kapja a lehetőséget, hogy magáról beszéljen, senki nem írhatja elő a másíknak, az hogyan értelmezze, hogyan írja le magát. De a saját helyzet ismertetése még csak a kezdet. Ugyanolyan fontos a mások helyzetét meghallgatás útján megismerni. A különbözők közti kommunikáció feltétele, hogy a figyelmes olvasó, a meghallgató terapeuta, a kutató etnológus érdeklődésével hallgassuk meg a másikat: nagy mértékű nyitottsággal követni azt, ahogy a beszélő magát értelmezi. Amikor magunkról beszélünk, vagy amikor a másikat meghallgatjuk, tulajdonképpen csak megközelítjük egymást. Amikor a magam pozícióját leírom – mondjuk, ha a saját történelmemről beszélek –, akkor csak megközelítem azt. Mert még nekem sem teljesen sajátom. Még a saját történelmem és saját cselekvéseim is „velem szemben” állnak. Történelmem lényegesen nagyobb, szélesebb, átfogóbb, mint az én róla való értelmezésem. Ezért az értelmezésem változhat, ezért történelmemet különböző összefüggésekben különbözőképpen tudom előadni, s ezért mások is másféleképpen tudják az én történelmemet előadni. Ha a beszédem „monolitikussá” válik, akkor merev lesz és élettelen. Amikor valakit meghallgatok, a történelmét vagy a meggyőződéseit, az ezekről szóló beszámolóját hallgatom, még csak közelítek hozzá. Csak bizonyos fokig vagyok képes beszállni a másik valóságába és értelmezésébe. Nem is tehetünk másként, mint hogy meghagyjuk a másíknak az ő sajátosságát és idegenségét.

„Az idegenhez csak annyiban tudok közelíteni, amennyiben elviselem a távolságát” – így fejezte ki ezt Bernhard Waldenfels alapvető művében (*Az idegenség topográfija. Tanulmány az idegenség fenomenológiájáról*).

De hogyan halad tovább a folyamat? Előterjesztem a pozíciómat, a szemben álló meghatározza a sajátját, megközelítjük egymást. Ha ezeket a közelítő lépéseket újra és újra meg tesszük, és bizonyos pontokon közeledünk is egymáshoz, a távolságok és különbségek megmaradnak. És ekkor ajánlatos egy harmadik, külső viszonyítási pontot bevonni. A kultúra szempontjából ez a viszonyítási pont a közösség társadalmi viselkedése. A párbeszéd számára szóba jöhet a következő viszonyítási pont: melyik viselkedés felel meg manapság az ember számára? Mennyiben járulhat hozzá az én pozícióm, a te pozíciód a hasznos szociális magatartáshoz? Hogy erre a kérdésre választ kapjunk, viszonyítási pontokként tudatosítanunk kell az élet valóságait, az élet szükségleteit és az emberek szenvedéseit. Amikor egymással beszélgetésbe bocsátkozunk, ezt egy bizonyos cél érdekében tesszük: hogy az emberek számára hasznosak legyünk. A vallás szempontjából nézve harmadik pontként a végső valóságot kell azonosítanunk. Isten beszélgetőpartnerként áll velünk szemben. Mit jelent az *én* szempontomból, mit jelent a *te* szempontodból az, hogy Isten mint *harmadik* áll mellettünk e párbeszédben? Hogyan relativizálja Isten valósága az enyémet és a tiédet? Ha benne találkozunk, vajon kötelező-e valamiféle megegyezést kierőszakolni köztünk? Párbeszédünk eszkatológiai jelleget nyer, mert itt a Földön nyitott és részleges marad.

A különbözők közti megbékéléshez, a nézeteltérések és konfliktusok alkalmával, szükségünk van interkulturális kommunikációs tudásra. Az interkulturális kommunikáció és a kapcsolatépítési munka során gyakran fogjuk tapasztalni, hogy elbizonytalanodunk, megbántva érezzük magunkat, úgy érezzük, kudarcot vallottunk. Gyakran frusztrációt érzünk. Ismételten válsághelyzetekbe kerülünk, és kételkedünk magunkban. Ezért Elisabeth Rohr így fogalmaz: „az interkulturális kompetencia annyit jelent, hogy tudunk saját és a mások egyéni és kulturális gyengéivel bánni, hogy regresszív és agresszív indulatainkat kezelni tudjuk, hogy a tehetetlenség érzését, a kudarcból való félelmet és a nem-megfelelés érzését magunkban és másokban el tudjuk viselni, és az átélt válságot produktív és kreatív irányba tudjuk fordítani.”

Interkulturális kompetenciát nem lehet az értelmiségi tudás felhalmozásával elsajátítani, hanem csak a közös tanulási folyamat által, az adott, megélt helyzetben. Az interkulturális kompetencia azt jelenti: gazdagodni olyan személyként, aki közeledni tud, aki el tudja viselni a távolságot, aki az intimitás és a távolság tolerálásának képességét elnyeri. Az interkulturális kommunikációs kompetencia, amely ismeri a különbözőségben való együttélés összes szakadását, konfliktusát, sérelmét, sóvárog a megbékélés után. A megbékélés nem tünteti el a különbözőségeket, hanem kapcsolatba helyezi ezeket egymással.

A megbékélés mozdulatai

A megbékélés mozdulatai szempontjából központi hely a 2Kor 5,17. Itt Pál azt írja: „Azért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az; a régiék elmúltak, íme újjá lett minden. Mindez pedig Istentől van, aki minket magával megbékéltet Jézus Krisztus által, és aki nekünk adta a békéltetés szolgálatát. Minthogy Isten volt az, aki Krisztusban megbékéltette magával a világot, nem tulajdonítván nekik az ő bűneiket, és reánk bízta a békéltetésnek igéjét.”

Ahhoz, hogy a megbékélés szavait megértsem, ezúttal nem az internethez fordulok, hanem az 1933-ban kiadott, *Az Újtestamentum Teológiai szótárát* veszem elő. A καταλλαξω címszó alatt a következőket olvasom: elvált házaspár megbékéltetése és egymáshoz vezetése. Az Újszövetségben csak Pál használja ezt a szót. Számára a megbékélés átalakulást jelent, az ember és Isten közti kapcsolat felújítását, ezáltal az ember saját magához való viszonyulásának megújítását is. A megbékélés Istentől jön, ő az aktív fél, aki az embert és a világot keresi; hogy velük zavartalan viszonyba kerülhessen. De Krisztusnak a világgal és a velünk való megbékélésén keresztül mi válunk aktívvá és szabadakká ahhoz, hogy másokhoz közelítsünk, hogy a zavarokat megbeszéljük és feloldjuk. Tehát új, szabad teremtményekké válunk, akik készek a békéltetési szolgálatra, az új kapcsolatok kiépítésének szolgálatára.

Hogy a megbékélés nem könnyű, Jézus példáján válik nyilvánvalóvá. A szakításokat és konfliktusokat nem lehet elfedni, a bűnöket és nehézségeket nem lehet eltakarni. Ezeket el kell viselni, végig kell szenvedni. Az elválások, szakítások és bűnök megszenvedéséből fakadnak a megbékélés mozdulatai.

Akadályozzák-e a nyelvek, kultúrák és vallások közti különbségek az egymással való jó viszony kialakítását? Lehet, hogy így van, ha úgy tekintünk rájuk, mint a tulajdonunkra, és ha azok birtokolnak minket. De esélyt teremthetnek, ha másokkal kommunikatív párbeszédbe kezdünk, ha elfogadjuk, hogy Jézusban Isten által megbékéltünk magunkkal és egymással, s ezért a megbékélés szolgálatára vagyunk hivatottak.

BALÁZS MIHÁLY

KARÁDI PÁL SIMÁNDON

Bornemisza Péter folioposztilláinak egyike kimerítően foglalkozik azzal, miért adják a szülők inkább katonaságra, tisztartásra, kalmárságra vagy prókátorságra gyermekeiket, mint lelkipásztorságra. Az okok között nem utolsó helyen az is szerepel, hogy a Sátán elhiteti az emberekkel, „hogy ha ő követője lenne, és ha magát adná bujálkodó bordély életre, azzal magának kenyeret szerezhetne, avagy ha bájoló álnok kolduló, mint az simándi koldusok, avagy ha tolvaj, koborló, jobbágyának méltatlan nyúzója és egyéb csalárd élető lenne, úgy nem fogna szükölködni.”¹ A szövegösszefüggés szerint tehát a simándi koldusok valójában képmutató népek, akik valamiféle bájoló álnoksággal tettek szert vagyonukra. Eszünkbe juthat erről, hogy a nem is mindig szellemtelenül átkozódó Melius Péter legutóbb töredékesen előkerült, a csíksomlyói gyűjtemény egyik darabjából kiáztatott, s minden valószínűség szerint 1570 őszén éppen a simándi hitvitára szánt művében imígyen köszöntötte Basilius Istvánt – vagy talán inkább a házigazda Karádi Pált –: „Hát te dongó légy, fővényen épült nád, szeles tudományú Antikrisztus, ne tedd a Krisztust táskás koldussá, mert nem szegényebb Atyjánál, sem nem koldus módra kér magának, mint ti barát módra koldultok.”² Már ezekből az egészében vagy töredékesen ránk maradt szövegrészletekből is jól kivehető, hogy a 16. századi felekezeti küzdelmekben is felhasználták a „simándi koldusokat” elmarasztaló közhelyet³, s konkrétan helyet kapott abban a szenvedélyes összecsapás-sorozatban is, amely az 1560-as évek végén és a 70-es évek elején szinte az egész Partiumot betöltötte, s amelyben távolról sem teoretikus igényű teológiai gondolatmenetek ütköztek össze csupán, hanem az is terítékre került: ki-ki miképpen tud elszámolni díszes palotájával, vagy jut-e pénz feleségének aranyos fátyolra. Míg az Erdélyből érkezett szentháromságtagadók a református agyakat eltompító gazdagság leleplezésében jeleskedtek, emezek

-
- 1 Predikatioc, egész esztendő által minden vasarnapra rendeltetett Euangeliomból. Iratot Bornemisza Peter által, Detrekő, 1583. CL. Faksimile kiadása Oláh Szabolcs kísérő tanulmányával, Bp. 2000.
 - 2 Közölve: Bánfi Szilvia, *A csíksomlyói ferences gyűjteményben lappangó ismeretlen 16. századi debreceni nyomtatványok*, in: MKSz, 2001. 421–422. és Uő, *A Fiú is Jehovah. Ismeretlen művek Komlós András műhelyéből*, in: Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI–XIX. századi történetéből, szerk. G. Szabó Botond, Fekete Csaba, Bereczki Lajos, Debrecen, 2000. 25.
 - 3 Korábbi előfordulásairól l. Fodor István, *Oláh Miklós Hungariája. Egy eddig ismeretlen kézirat és a magyar nyelvi adatok tanulságai*. Bp. 1990. 47. (Humanizmus és reformáció, 17.)